

УДК 331.522.4:([339.13:330.5]:339.9)(045)

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СИСТЕМІ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Калініченко Д.Р.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

У статті проведено дослідження поняття конкурентоспроможності людського капіталу та надано його понятійного значення. Виділено рівні конкурентоспроможності людського капіталу та доведено їх взаємозв'язок з конкурентоздатністю національної економіки. Визначено основні індикатори, що формують конкурентоздатність економіки та людського капіталу. Проведено аналіз умов глобалізації. Доведено, що основою конкурентоспроможності національної економіки є формування якісного людського капіталу на мікрорівні.

Ключові слова: людський капітал, рівні, фактори, конкурентоспроможність, глобалізація.

Постановка проблеми. Основою формування ефективної економіки сучасності є людина, з її якісним рівнем освіти, розвиненими здібностями та навичками. Проте наявні проблеми на ринку праці України (трудова міграція, низький рівень оплати праці та ін.) стають на заваді ефективного економічного зростання, а низька якість освіти та відсутність практичної складової у навчанні є перепонами розвитку людського капіталу. Оскільки в умовах глобалізації все більшого значення набуває відкрита конкуренція в глобальному масштабі – необхідно дослідити фактор людського капіталу в формуванні рівня конкурентоздатності національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриттям питання конкурентоспроможності займалися науковці багатьох поколінь: А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршал, Е. Чемберлін, М. Портер та багато інших. Вагомим внеском в розвиток питання конкурентоспроможності зробили вітчизняні вчені-сучасники Л. Семів, Л. Шевчук, Л. Лісогор, Л. Шаульська, А. Герасименко, М. Садурська та ін.

Питання розвитку людського капіталу як ключового фактору формування конкурентоспроможної національної економіки тривалий час є об'єктом досліджень таких науковців, як В. Антонюк, В. Важинська, Н. Голікова, О. Грішнова, Ю. Зайцев, Н. Перепелиця, Н. Томчук та інших.

Разом з тим окремі важливі теоретико-методичні і прикладні аспекти забезпечення конкурентоспроможності країни на основі реалізації концепції людського капіталу не дістали належного висвітлення, з огляду на активну наукову полеміку у відзначених предметних областях наукового дослідження. А поняття конкурентоспроможності людського капіталу взагалі недостатньо висвітлено вітчизняними вченими. Тож воно потребує з'ясування та подальшого дослідження.

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження взаємозв'язку між людським капіталом та рівнем конкурентоспроможності національної економіки. Основними завданнями даного дослідження є: оцінка конкурентного стану країни та індикаторів, що його визначають; оцінка країни за індексом людського капіталу; сутнісна характеристика конкурентоспроможності людського капіталу; визначення місця людського ка-

піталу у формуванні конкурентоспроможної національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Площина наукового дослідження людського капіталу останнім часом постійно розширюється з постановкою нових завдань і нових способів їх розв'язання. Однак сучасна динаміка соціально-економічних процесів на світовому і національному ринках потребують активізації досліджень людського капіталу в умовах поширення глобалізаційних процесів.

Під глобалізацією розуміють процес всесвітньої економічної, політичної, соціальної та культурної інтеграції та уніфікації. Це об'єктивний процес, що охоплює всі сфери життя суспільства. Наслідком глобалізації є створення міжнародних організацій із сертифікації, міжнародних економічних, політичних, військових альянсів тощо. З одного боку, це покликане покращити життя населення, стандартизувати експортну продукцію в світових масштабах для відповідності вимог національних законодавств, зробити простішим ведення бізнесу між державами та континентами, стерти кордони між цивілізаціями. З іншого боку, для економіки країн, що розвиваються, більшість цього залишається недосяжним і провокує загострення проблеми мобільності, збільшення відчуття соціальної нерівності [1, с. 17].

З метою з'ясування сутності поняття «конкурентоспроможність» та етапів його становлення пропонуємо розглянути його еволюцію та визначення прихильниками різних економічних шкіл в табл. 1.

Наведені в табл. 1 підходи до визначення конкурентоспроможності загалом показують, що це поняття пройшло еволюційні зміни від розуміння його як регулятора попиту і пропозиції до приділення певної уваги якісним характеристикам, використання надбань НТП.

В умовах глобалізації важливого значення набуває конкурентоспроможність в глобальному аспекті. Тому, надамо понятійного значення терміну «конкурентоспроможність» на макрорівні. Так, конкурентоспроможність – це комплекс переваг в сформованих та розвинених властивостях національної економіки які визначають здатність країни переважати над іншими, ефективно використовувати наявні ресурси, розширювати та підвищувати обсяги реалізації національної продукції на світовому ринку.

Сьогодні для досягнення високих показників конкурентоспроможності країни необхідно працювати над її економічним зростанням у кожній з галузей національної економіки. А ключовим фактором підвищення конкурентоздатності виготовленої продукції є її високотехнологічність, що забезпечується використанням якісного, конкурентоздатного персоналу з розвиненим людським капіталом.

Дослідження робіт науковців [5, с. 30-33; 6, с. 130; 7, с. 98] показує, що конкурентоспроможність на ринку праці передусім розглядається за такими елементами, як конкурентоспроможність працівників, персоналу, робочої сили, трудових ресурсів, трудового потенціалу. Узагальнюючи, більшість авторів трактує поняття конкурентоспроможності як здатність перемагати у боротьбі на ринку праці за робоче місце. Загалом аналіз наукових джерел виявив недостатню освітленість поняття «конкурентоспроможність людського капіталу». Здебільшого, науковцями розглядається конкурентоспроможність у розрізі підприємств, ринків, національних економік. Найчастіше конкуренція розглядається як:

- процес боротьби виробників за найбільшу частку ринку, вигідніші умови реалізації товару з метою отримання більших прибутків;
- механізм регулювання ринку за рахунок відношення попиту і пропозиції, елемент саморегулювання ринкової економіки;
- взаємодія попиту і пропозиції з метою урівноваження ринкових цін;
- механізм обмеження впливу виробника на ринок;
- інструмент взаємодії виробників зі споживачами задля максимального задоволення потреб обох сторін.

Важливим для визначення поняття «конкурентоспроможність людського капіталу» є з'ясування значення самої категорії «людський капітал». Нами визначено, що людський капітал – це су-

купність природжених та набутих за рахунок інвестицій у особистісний розвиток якостей (знань, здібностей, бажань, мотивів, навичок, психофізичного стану та ін.), реалізація яких слугує конкурентними перевагами на ринку праці та є джерелом отримання додаткового прибутку [1, с. 19].

Опираючись на значення поняття людського капіталу, здобутки вчених у вивченні питань конкурентоспроможності у сфері праці [5; 6; 7], пропонуємо визначити «конкурентоспроможність людського капіталу» як переваги в якостях, сформованих й накопичених навчанням, вихованням, оздоровленням, освітньо-професійним розвитком, які в поєднанні з прийнятною ціною трудових послуг забезпечують власникам людського капіталу розширення можливостей для трудового вибору, ефективної зайнятості, отримання більшого доходу, професійного розвитку та самореалізації у праці.

При оцінці людського капіталу як чинника конкурентоспроможності доцільно розглянути науково-методичні підходи щодо виділення та характеристики чинників і відповідно рівнів формування та використання людського капіталу.

Однією з перших серед вітчизняних науковців, хто запропонував у теоретичному аспекті розрізняти поняття «людський капітал» за трьома рівнями була О.А. Грішнова. Вона пропонує на особистісному рівні розглядати «людський капітал» як знання та навички, які людина здобула шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду і завдяки яким вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям; на мікроекономічному рівні – як сукупну класифікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці та розвитку персоналу; на макроекономічному рівні – як накопичені вкладення в такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка, вся сума людського капіталу всіх підприємств та всіх громадян держави [8, с. 98].

Таблиця 1

Еволюція поглядів на конкурентоспроможність

Автори	Період дослідження	Трактування
А. Сміт, Д. Рікардо	1776-1894 рр., класична політекономія	Боротьба за переваги, важіль рівноваги на ринку.
Дж. Кернс (класична школа)		Обмін товарів пропорційно витратам праці та капіталу на їх виробництво.
А. Маршал	1832-1960 рр., неокласична політекономія	Чиста конкуренція продавців з продавцями і покупців з покупцями, що регулює попит і пропозицію.
Ф. Найт, Дж. Стіглер		Сформували концепцію досконалої конкуренції, де за обмеженої кількості продавців, вплив кожного окремого з них на попит чи пропозицію буде мінімальним.
П. Саффа, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон	1920-1950 рр., Американсько-Європейська школа	Визнали наявність монополії та зменшення впливу цінової конкуренції, надання важливості якісним показникам.
М. Фрідмен, Ф. Хайек, М. Портер	1970-2000 рр., Американська школа	Визначили конкуренцію як досягнення кращого становища на ринку за рахунок усіх можливих засобів та способів
Р. Фатхутдінов, Г. Азоєв	1970-2000 рр., Російська школа	Використання суб'єктом своїх конкурентних переваг на певному ринку задля задоволення власних потреб
М. Хамер, К. Прахленд	1994-2000 рр., Американська школа	Отримання конкурентних переваг за рахунок функціональних особливостей продукту. Тобто надання переваги якісним характеристикам.
Х. Такеучі, М. Цучія, Т. Ногучі	1990-2002 рр., Японська школа	Визначну роль у отриманні конкурентних переваг відіграє використання НТП
В. Антонюк, О. Грішнова, Л. Семів, Л. Шевчук	1996-2011 рр., Українська школа	Боротьба в певному сегменті за досягнення однорідної мети, методи координації індивідуальних дій

Розроблена за [2; 3; 4]

Марущак Н.П. пропонує чотири рівні складових людського капіталу:

- особистісний (нанорівень) – людський капітал окремих осіб;
- мікрорівень – капітал підприємств, фірм;
- мезорівень – людський капітал регіонів і галузей або підприємств;
- макрорівень – сукупний людський капітал країни [9].

Аналіз праць науковців дозволяє зрозуміти, що підвищення конкурентоспроможності людського капіталу на рівні особистості слугує джерелом підвищення конкурентоспроможності національного (державного) людського капіталу. Отже необхідно дослідити наявність взаємозв'язку між конкурентоздатністю людського капіталу країни (макрорівень) та конкурентоздатністю національної економіки.

Пропонуємо визначити рівень конкурентоспроможності України на основі міжнародних індексів: рейтингу BDO International Business Compass [10], The Global Competitiveness Report [11].

Щодо рейтингу BDO International Business Compass, його визначають щорічно на основі економічних, політико-правових та соціокультурних факторів в певній країні. Основні фактори визначення конкурентоспроможності країни в наведено у табл. 2.

Слід зазначити, що до ключових факторів визначення конкурентоспроможності за рейтингом BDO International Business Compass відносяться також такі фактори як здоров'я та освіта, що є складовими людського капіталу.

Рейтинг The Global Competitiveness Report, базується на визначенні сукупності таких факторів національної економіки:

1. інфраструктура;
2. макроекономічне навколишнє середовище;
3. здоров'я та початкова освіта;
4. вища освіта;
5. ефективність ринку товарів;
6. ефективність ринку праці;
7. фінансовий ринок та його розвиток;
8. технологічна готовність;
9. розмір ринку;
10. розвиненість бізнесу;
11. інновації [11].

Розглядаючи індикатори конкурентоспроможності в представлених рейтингах необхідно відмітити, що кожен з них містить такі ключові фактори як рівні освіти та здоров'я населення, які відносяться до категорії людського капіталу. В умовах глобалізації саме ця економічна категорія є одним з визначальних факторів розвитку інноваційної економіки, що є основою конкурентоспроможності країни. Оскільки людський капітал є складною економічною категорією, яку визначає широке коло факторів, включаючи здоров'я та освіту, пропонуємо дослідити рівень конкурентоспроможності людського капіталу в країнах світу.

Одним з основних міжнародних рейтингів конкурентоспроможності людського капіталу країни є The Global Human Capital Report [13]. Основними факторами, що визначають конкурентоспроможність людського капіталу за цим рейтингом є:

1) Компетенції, здібності (врахування рівня освіти різних поколінь населення та інвестиції в освіту);

2) Розвиток робочої сили (підвищення освіти, здобуття нової освіти);

3) Застосування дорослим населенням вмінь та навичок а також їх розвиток;

4) Ноу-Хау (використання спеціалізованих навичок у роботі).

Вважаємо за необхідне провести аналіз взаємозв'язку між рівнем конкурентоспроможності країни та конкурентоспроможністю людського капіталу (рис. 1).

Аналіз рис. 1 показує на дещо різні підходи щодо оцінки рівня конкурентоспроможності країн за різними рейтингами. Проте в більшості країн ці значення є досить близькими. Вважаємо за необхідне також підтвердити досить тісний взаємозв'язок

Таблиця 2

«Індикатори визначення конкурентоспроможності країни за методикою рейтингу BDO International Business Compass»

Економічні умови	Політико-правові умови	Соціокультурні умови
• дохід на душу населення	• політична стабільність	• приріст населення
• державний борг	• регуляторна якість	• рівень безробіття
• інфляція	• верховенство права	• споживання
• свобода бізнесу	• контроль за корупцією	• витрати на душу населення
• інфраструктура	• торговельна свобода	• здоров'я
• сукупна податкова ставка	• інвестиційна свобода	• освіта
• ринковий потенціал		• свобода праці

Розроблена за [10]

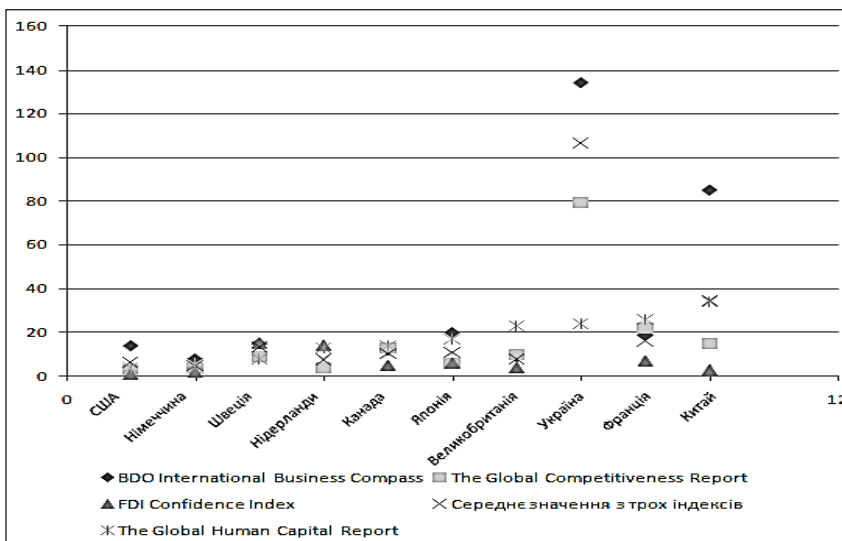

Рис. 1. Місце країн за рейтингами конкурентоспроможності

Розроблена за [10; 11; 12]

між рівнем конкурентоспроможності країни (як за кожним рейтингом окремо так і усередненим значенням) та рівнем конкурентоспроможності людського капіталу.

Необхідно відмітити досить високий рейтинг конкурентоспроможності людського капіталу України (24 місце), проте низькі показники конкурентоспроможності економіки держави свідчать про неефективне використання наявних трудових ресурсів.

Отже, зважаючи на умови, що визначають сучасний розвиток світового господарства, та характеризуються соціально-економічною глобалізацією, одним з основних факторів розвитку національної економіки та її інноваційної складової є людський капітал. А значення його конкурентоспроможності може свідчити і про конкурентоспроможність національної економіки, за умови його ефективного використання.

Отримані у роботі результати є показовими для розвитку національної економіки, оскільки країна з досить розвиненим рівнем людського капіталу займає низькі позиції за рівнем конкурентоспроможності національної економіки. Основними проблемами є не використання індивідами здобутих знань, вмінь, навичок, не відповідність роботи отриманій спеціальності. Для вирішення проблеми низької конкурентоспроможності необхідно стимулювати розвиток та використання людського капіталу, створювати нові робочі місця та наукоємні виробництва, стимулювати роботу персоналу за спеціальністю.

Висновки і пропозиції. Отримані у роботі результати є показовими для розвитку національної економіки, оскільки країна з досить розвиненим рівнем людського капіталу займає низькі позиції за рівнем конкурентоспроможності національної економіки. Основними проблемами є не використання індивідами здобутих знань, вмінь, навичок, не відповідність роботи отриманій спеціальності. Для вирішення проблеми низької конкурентоспроможності необхідно стимулювати розвиток та використання людського капіталу, створювати нові робочі місця та наукоємні виробництва, стимулювати роботу персоналу за спеціальністю.

Список літератури:

1. Калініченко Д.Р. Вплив глобалізаційних процесів на характеристики людського капіталу / Д.Р. Калініченко // Економіка. Фінанси. Право. Серія «Економіка». – 2017. – № 5/3. – С. 15-19.
2. Садурська М.О. Еволюція поглядів щодо сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» [Електронний ресурс] / М.О. Садурська. – Режим доступу: http://ntu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/391_Sad.pdf.
3. Волошин А.В. Эволюция теорий конкуренции и конкурентоспособности в экономической науке / А.В. Волошин, Ю.Л. Александров // Фундаментальные исследования. – 2017. – № 4-2. – С. 330-338.
4. Герасименко А. Эволюция теории конкуренции в истории экономической мысли XVIII-XX столетий [Електронний ресурс] / А. Герасименко. – Режим доступу: http://ntu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/391_Sad.pdf.
5. Грیشнова О.А. Молоді спеціалісти на ринку праці: проблеми конкурентоспроможності та працевлаштування / Грیشнова О.А., Самарцева А.Є. // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; голова редкол. А.М. Колот. – 2012. – № 1(3). – С. 28-35.
6. Лісогор Л.С. / Підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу в умовах посилення глобалізації / Лісогор Л.С., Ратніков Д.Г. // Моніторинг, моделювання та менеджмент емерджентної економіки: [Зб. наук. пр.] – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького; Брама, 2008. – С. 130-132.
7. Шаульська Л.В. Реалізація потенціалу конкурентоспроможності фахівця в умовах кризового стану ринку праці / Л.В. Шаульська // Вісник ДонНУ. Серія: Економіка і право, 2014. – № 2. – С. 97-101.
8. Грیشнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О.А. Грیشнова. – К.: Знання, 2004. – 535 с.
9. Марущак Н.П. Людський капітал як фактор розвитку економіки України [Електронний ресурс] / Н.П. Марущак. – Режим доступу до статті: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/14_maruschak%20n.p.doc.htm.
10. BDO International business compass 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bdo.ge/getattachment/Insights/Publications/BDO-IBC-International-Business-Compass-2017/BDO_IBC17_EN_web.pdf.aspx?lang=en-GB.
11. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2016-2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.
12. The 2017 A.T. Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.atkearney.com/foreign-direct-investment-confidence-index/article/?a/glass-half-full-2017-foreign-direct-investment-confidence-index-article>.
13. The Global Human Capital Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017>.

Калиниченко Д.Р.

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СИСТЕМЕ КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРОВ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В статье проведено исследование понятия конкурентоспособности человеческого капитала и представлено его понятийное значение. Выделены уровни конкурентоспособности человеческого капитала и доказана их взаимосвязь с конкурентоспособностью национальной экономики. Определены основные индикаторы, формирующие конкурентоспособность экономики и человеческого капитала. Проведен анализ условий глобализации. Доказано, что основой конкурентоспособности национальной экономики является формирование качественного человеческого капитала на микроуровне.

Ключевые слова: человеческий капитал, уровни, факторы, конкурентоспособность, глобализация.

Kalinichenko D.R.

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovskiy

HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE KEY FACTORS SYSTEM OF NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Summary

The article analyzes the concept of human capital competitiveness and gives its conceptual value. The levels of human capital competitiveness are highlighted and their interrelation with the competitiveness of the national economy is proved. The main indicators that shape the competitiveness of the economy and human capital are determined. Conducted analysis of the conditions of globalization. The basis that the national economy competitiveness is the formation of qualitative human capital in the microlevel is proved.

Keywords: human capital, levels, factors, competitiveness, globalization.